

A. GERGELY ANDRÁS

MEG KELLENE TANULNI VÁGYAKOZNI...

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2014)
Alternatív életstratégiák
Budapest: Typotex

Értelmi és érzelmi motiváltságban önmagát egyaránt megnyilvánító típusú kutató/olvasó vagyok, aki hajlamos lelkesülten értékelni azt, ami jó, ami korszakos, ami választékosságában érdekes, akár máskéntgondolásban is elfogadásra kész, sőt gondolkodtat. Ezt érdemes figyelembe venni, midőn kritikus olvasóként mérleget az *Alternatív életstratégiák* kötetet.¹ Ugyanakkor nem látom, s nem is vélném értelmét valami hidegen távolságtartó „főokosság” megfogalmazásának egy olyan új munkáról, melyhez még csak hasonlót sem készített senki, s nemcsak ilyen grandiózusan nem. Rövidre fogva az alapvéleményt: ha a könyvcím okkal sugallja a másságosság fontosságát, ha a lehetőségesség még befér a kortárs társadalomtudományi gondolkodás felfogásmódjai közé, akkor ez a mű egyben alternatív értelmezés-stratégiát is modellez. Új, korszakosan más felfogást tehát, mint a konvencionális társadalomleíró narratívák.

A Kapitány szerzőpáros új opusza nemcsak címében, hanem vállalásában is alternatív. Három szempontból is. Egyfelől kiegészíti, pótolja, beteljesíti ama hiánynak szociológiai szakmai feldolgozását, mely a különféle életmód- és életminőség-csoportok kutatásában eddig elvégzett munkát részint kortárs kérdéssé teszi, részint vallomásokra és értelmezésekre épülő metodikával árnyalt összkép részévé avatja, részint a mindennapi kultúra kutatásában vállalásos magatartásoknak, szereptudatoknak mintegy nevet ad, kontextualizálja őket, nem utolsósorban fölmutatja érvényességük határait, vállalhatóságukat, jelenkori funkcionalitásuk esélyeit is. Másfelől épp azt a kortárs kultúráképet gazdagítja, melyet előző munkáikban oly nagy lendülettel, oly aprólékos mintázatokkal, tipológiákkal, szisztematikus megjelenítéssel vállaltak, prezentálva a jelenkori társadalomkutatás emberközeli mezőjének komplexebb megközelítését is. E föladat nem kevés szakirodalmi bogarászást, kortárs

¹ Írásom alapul szolgált a kötetről kiadása idején készült lektori véleményhez.

kutatási anyagismeretet igényelt, ezenfelül a jelenkori kultúra-állapotok átfogó rajzának megkomponálását, az érdeklődésbe bevont tudásterületek és megismerés-narratívák újféle hangolását is lehetővé tette, melynek itt – ha csak egyetlen címben megnevezett „szegmensben” ugyan, de – árnyalt közelképét adják. Harmadik kontextusban pedig azért alternatív maga a mű is, mert a kortárs magyar társadalom egyes kulturális, etnikai, csoportszintű vagy tendencia-jellegű jelenségeiről (pl. zenei szubkultúrák, fogyasztói csoportok, vallási körök, életforma-közösségek, magatartásmodellek, viselkedés-mintázatok, generációs változatok, korélmények és világnézeti horizontok stb.) megannyi monografikus ráközelítés elkészült ugyan az elmúlt években/évtizedekben, de épp a művészeti/alkotó területeken érvényes „típustan” alig létezik, s még ha van is valamelyest, az külső szemlélet, valamifajta „magatartásesztétika” jegyében fogant megközelítést tükröz, afféle „szerzői” nézőpontot, melynek szociológiai relevanciáját épp a kutatói távolság adja, nem pedig a véleményytisztelő, vallomás-orientált közelség. Vagyis *művük fő hozama a mindennapi élet antropológiájának új kompozíciója*, melynek következetes építését mintegy két évtizede vállalták és tartják evidenciában. E narratíva lehetséges példatárának kidolgozásához szinte minden súlyosabb kötetükben újra meg újra hozzákézdnek, ezzel ma már pótolhatatlan felfogásmódokat beszélnek el kortünetekről, közben a kis elbeszélésekből úgy építenek nagyot, hogy az nem válik sztratoszféra-távolságú idegenséggé, hanem mindvégig emberközelségben marad és a kulturális változók, kulturális jelenségek életmód-alakító összhatásához nélkülözhetetlenné lesznek a múltó idővel.

A példák, klasszifikálások szinte parttalan gazdagsága, vagy legalább árnyaltsága-sokszínűsége mintha a végtelen bölcsész-relativizálás logikáját követné – habár ilyen szövegek közben lehet, több visszautalás kéne magára a rendszerre, az egyes példasorok és tipológiai elemek abban való helyére, másképp szólva arra, hogy mihez képest mi az alternatív, s mi csak „relacionista” szempontból egyedi. Az ilyen mértékig szélesített „alternatív” már szinte föloldja a jelentést: mindenki „alter” a Másikhoz, Másokhoz képest – a különbség talán csak annyi, hogy autonóm működést egy fegyverkovács vagy lónevelde-rendész nem sokat vállalhat, illetve nem kerül a kérdezők/felmérők szeme elé, szemben a trendi képzőművésszel. A közhelyes gondolkodásban mégis gyakorinak tetszik a „mindenki más” megfogalmazás, mint a másság definíciójának látszólagos pótléka... – ezért kellene talán helyenként visszautalni maga a kutatás, az eredeti koncepció, a föltárás szempontjait körülíró elemzési stratégia érvényesítési módjára.

A kötet egészében könnyedén áttekinthető, fókuszált érdeklődésre és tematikus keresésre is alkalmas, a kötet-végi „mutató”-val még praktikusabban követhető menetű munka, melynek – vélekedésem, szakirodalmi tájékozottságom alapján – nem csupán a MOME bűvkörében, hanem a kultúrakutatás jelenkori irányzatai között is tisztességes hely jut majd. Híven tükrözi a Szerzők korábbi vállalásainak folytatását, elszánt programosságát, s főképp olyan komplexitás-képbe illesztést, melyre kevesen mernek/próbálnak vállalkozni a kortárs társadalomkutatók közül. Ennek persze részben velejárója is, hogy olyik-olyik következtetésük, „képletük”, interpretációjuk talán kétséget ébresztene az adatszerű szabatossággal nyilatkozni törekvők körében – ami viszont nem hátránya, hanem előnye a műnek. Szinte kézenfekvő, hogy *alternatívokról* beszélni nem-konvencionális módon érdemes, főképp ha ezt maguk az interjúalanyok is kínálják... A gondolatmenet illetően körvonalai tehát tiszták, egyértelműek, érdekesek – azonban a Szerzők mintha a mű (főleg első, bevezető szakaszában) evidens előzményének tekintenék saját korábbi opuszaik „ismeretét”. Holott ezek monografikus teljessége, kortárs világgépek nagy és átfogó rajzolatát adó panorámája nem egykönnyen teszi kézenfekvővé „ismeretüket”, hacsak

nincs a kézikönyvek polcán mindmegannyi Kapitány-opusz mindenkinél, melyet a pontosítás kedvéért csak úgy alkalmilag lekap az Olvasó. Az, hogy a „szellemi termelési mód” mint alternatív ráébredés új korszaka miként körvonalazza életstílusok és értékrendek, világképek és normakövetések eljövendő esélyeit, említésre kerül ehol a *III. Közös vonások/elvek* fejezetben, de itt úgy fest, mintha szándékoltan optimista jövőkép sugallt víziója lenne, nem pedig a „mainstream” egyik alternatívája. Az itt felfedhető alternativitás túl sémaszerűen formálódik meg a korábbi kötet részletes tipológiájához képest, melyből talán valamivel többet használhatnának gondolatilag – főképp mert maga az „alternativitás” főrangú fogalomná emelve azonmód megteremti igényét a „nemszemleli termelési módok” képletének is, amit viszont ez a mű természetesen nem vállal pontosítani. Másképpen fogalmazva: krimiszerű feltárási folyamat során, szinte szándékosan késleltetve derül ki csupán, mik is az alternativitások arcai, árnyalatai, fogalmi bázisai... – ez egy kicsit bizonytalanságban (és kíváncsiságban) tartja az Olvasót, ami talán nem is baj, hisz úgysem lexikon-szócikket olvasunk a kötetben. De annak sugallása, ceruzavázlatos jelzése alighanem elférne valahol a 390 oldal első pár fejezetében is, *mitől-miképpen-miért* alternatívok ezek a stratégiák, s arra majd ráér az érdeklődő, hogy megtudja, *hogyan* alternatívok...

Olvasás közben szinte az első oldalaktól arra támadt igényem, hogy az ekképpen kiválasztott „portrét”, interjú-személyiségek és tipológia ellenkező oldalán ott láthassam a szélesebb társadalmi tömegsodrást, az öndefiníciókkal nem babráló tömegességet, mely alighanem éppoly meghatározó e korszakban, mint az individualizálódás kockázatát és merészségét vállalni bölcs másságtudatok. Jól tudom, persze, képtelenség lenne „össztársadalmi” áttekintést komponálni „csékély” néhány száz interjú alapján... – de a „másságosságnak” értelmet adó, jellegtelenség nélküli világ a kiemelés kontextusában mintha kissé mesterkéltné lenne. Rövidebben: a „mihez képest más?” kérdéséről szóló kötet épp árnyalataiban érdekes (mi mindenben is más, mi mindentől más...?), de a „mi az, ami azonos?” fogalomköre szükségképpen a hasonlítás kontrasztja kellene legyen. Ha egyénekről-személyiségekről beszélnek a szerzők, akkor a tömeg – de ha csoportokról, akkor a társadalom, ha „tücsökzenélni” hivatott lelkekről, akkor a sokszólamú hangvilág körvonalazása támad fel igényként. Helyenként ez úgy derül föl, hogy egy euro-amerikai-ázsiai univerzum sejlik ki a hasonlítás háttéréből, s épp a (bourdieui értelemben vett) distinction igénye marad meg szakmai kérdésként, amire csak sejdített választ kapunk, miközben a másságokról pompásan és részletesen árnyalt körképet adnak az alkotók...

A bevezető fejezet(ek) összefoglaló „tipológiája” mindazonáltal először eltávolodni látszik az antropológiai vagy szociokulturális nézőponttól – azért, hogy (talán?) szociálpszichológiai attitűd- vagy világkép-skálát mutasson föl. Hogy ez valamely „mintaválasztás” vagy korszakos spleen kérdése, az inkább nyitva marad a „rendszerezésben”, s mert nem világos, ettől feltűnővé válik. Az A–B–C–D–E–F–G–H „fejezetek” egyik legsodróbb „olvasata” talán a felvezető rész, de itt mintha felszínessé, indoklásra nem szorulóan evidenssé válna, hogy ha mindez a „mainstream” tömeges jegye, akkor *ettől* csakis eltérni lehet. Hovatovább bármely komponens elleni közérzeti elem szükségképpen már „az egész”, a „korra jellemzőnek tartott szellemiség” elutasításává válik könnyedén, s csöppet sem csudálnivaló az eltérés és kiválás szándéka már azután. Talán felszínes megfigyelés, s ezért csak korlátosan érvényes, de mintha nem vagy csak alig lenne kiegyensúlyozott, optimista, a negativitást ellenző vagy vele szembenálló véleménycsoport a tipológián belül (9–13 és 15–25).

Az első fejezetekben valahol talán érdemes lenne néhány jellemző szót (magyarán: többet) szólni az interjúkészítőkről is – ha már oly sok múlt az érzékenységükön, „mintavételükön”, értékrendjükön. Legalább a fejezet végén, ahol ez átvezető is lehetne ahhoz, miképp választottak „eltérőt” a tömegeshez képest. Ha erre az alter-mezőre fókuszál az egész opusz, akkor érdekes lehet, mi jellemzi azt az érzékenységet, mely egy interjú-készítésre „valamilyen” válogatással válaszol, de mi már csak azt kapjuk, amit „ízlése” vagy értékrendje, esetleg alkalmi szituáció okán elénkbe táral. Suta analógiával: mennyire van önismerete és szélesebb körű társadalomismerete annak, aki mások ismeretére/megismerésére vállalkozik? Kire és miképpen bízhatom az érték szempontú választást, az interjúalanyok véletlen mintavételi struktúrájának alakítását? Mivel „az interjúalanyok jelentős része *művész*”, ezért maga a művészlét, művészetút, művészé válási létfeltétel-együttes is kardinális jelentőségűvé válik, ezáltal az Ő kiválasztásuk is súlyozott, fókuszált jelentőségű, nemcsak „szellemi termelők”, hanem értelmiségiek is...! De a kötet egész gondolatmenetében sokkal több „univerzálisabb” társadalomelméleti válaszlehetőség kínálkozik, semmint hogy csakis a művészekre „operacionalizált” kutatás tapasztalatait olvassánk... Régóta hiányzik a hazai szociológiából a hetvenes évek értelmiségkutatásainak rendszerspecifikus ismertetése, s most és itt egy részét megkaphatjuk, ez is külön erénye a műnek.

Izgalmasak a második fejezetben összefoglalt „modellvariációk”, melyek részint tisztábban látni segítik az olvasót, részint a hiányzó társadalmi „modellismerethez” nyújtott adalékként tudatosítják is a máskéntgondolkodás kortárs tünetényeit, típusait, társadalmi közegüket és sorsvállalási mintázatukat is.

Számos roppant jól hangzó, s jónéhány pozitív töltettel felhangolt megfogalmazásra lenne érdemes utalnom, melyek (elnagyoltan szólva) nem igazán jellemzőek a társadalomkritikus leírásokra. *Ez a kötet talán legsúlyosabb haszna, legfőbb erénye, legvonzóbb vonása.* Pl. „a jelenben csak a rosszat, csak a válságot, a hanyatlást látó közhangulat pesszimizmusával szemben maga a többségükre jellemző (antropológiai) optimizmus is alternatíva. Sokakat jellemez közöttük a *jövőért érzett felelősség...*” (56). Ennek kihangzása, olvasata szinte a leírás súlyozott problematikáival szemben is mintegy „perspektivikus” töltetet ad az összegzésnek, így összhatásában rendkívül fölhangoló...!

Ami fő erénye a kötetnek: a jeles presztízsű egykori Hankiss-felmérés (*Életmód és életminőség*) óta nem történt hasonló, interjú anyagra épülő értékszociológiai, életmódjellemzőkre alapozott kutatás, videós rögzítéssel pedig még kevesebb vagy egyáltalán nem (és nem ilyen adatfelvételi arányban!). Ennek hangsúlyozásával szerényen adós marad a könyv, pedig jelentőségét, netán relatív jelentéstartalmait jobban kihasználhatná, nem minősülne szakmai körben sem öndicsőítésnek!

Ami egy szakmai/olvasói véleményben súlyozott jelentőségű (szokott lenni), s amit a kiadó várakozásainak megfelelni próbálva összefoglalhatok, az csak kényszeredetten fér bele olyan kedélyesen összefoglaló, elnagyoló mondatokba, mint pl. hogy „a mű tudományos életünk és közgondolkodásunk eredményeit összegző rálátással, alapos és hiteles interpretációval járul hozzá korunk társadalomtudományi gondolkodásmódjainak lehetséges megváltoztatásához...”. Ez is elmondható lenne a kötetéről, de úgy vélem, ennél *kardinálisabb opuszról van szó...*! Nemcsak azért, mert a mintegy könyvespolcnyi Kapitány-szakirodalom mellett ez új kötet is harmonikusan elfér, s alapos forgatás után majd számos esetben újra föllapozható lesz hivatkozásokért vagy értelmezések mintáiért. Hanem azért – s ez a fontosabb, olvasóként folytonosan rajtakapom magam, hogy

elcsudálkozom, mennyire magvas megállapítások, milyen árnyalatok rejlenek egy megismerési és értelmezési kísérletben... –, mert szinte hihetetlen gazdagságát veszi sorra a tényjelenségeknek és felfogásmódoknak, a klasszifikálhatóságnak és a másságosságoknak, az eseteknek és trendeknek, felszíneknek és mélységeknek, változatoknak és sémáknak, fogalmi tükröknek és normatív esélyeknek. Ez az tehát, amelyben nem a korszakos esztétikai kánonokkal verseng, nem az ítélezési jogosultságot verifikálja, nem az elbeszélhetőség tesztjét adja csupán, hanem magában a kutatott, az élő, a válaszadó, az esendően szuverén emberi válaszkísérleteknek bűvkörében gondolkodik, oda von/vonz be, onnan kihangzó tónusokkal komponálja meg az összhangzó társadalmi élettényeket. S ha kultúra-szociológiai felvetésű, művészetpszichológiai értelmezési keretbe is illeszthető, nevelésfilozófiákra kacsintgató, magatartáslélektani tüneményeket feltáró lenne csupán a mű, akkor sem volna kiadásra és olvasói elismerésre érdemtelen. De érzékelhető, hogy vállalása még gazdagabb, midőn a kulturális antropológiai aspektust, a résztvevő megfigyelést, az érintettek vélemény-együttesét és az értelmező elbeszélést alapozza meg. Ennyiben viszont lenyűgözően bázisfontosságú opusszá lesz, nemcsak a művész-más-világ tájékán, hanem a hazai kulturális antropológia belső értékterében szintén.

Amit kritikai tónussal illetnék, de ténylegesen jobb aspektust (szerkesztői, szerzői, kritikusai javaslattal pontosító megoldást) magam sem tudok előállítani, az a kényszerűen folyamatos stiláris eszköz, amely az egész kötetben „többségi”, „többségük”, „néhányan”, „vannak, akik”... s hasonló meg-nem-nevezésekkel olyan személytelenségbe tolja át a narratívát, amely révén a Szerzők folytonos bizonytalanságban hagynak szükségképpen: a „néhányan” az pontosítva csak elég kevés, kivételesen ritka, funkcionálisan esélytelen, sajátlagosan unikum, esetleges, extrém módon eltérő, vagy csak szimplán kisebbségi? A „van, aki” szövegmegoldás nyomán azonnal bekattan, hogy „naná, hogy van, másképpen nem szerepelne itt...!”, s az is, hogy a „van, aki viszont” rögtön a közhelyes „színes a világ” olvasói élményt kínálja. Ezt a jelentésterhesen nyomaték nélküli „általános alanyt” valamelyest oldja a szövegidézetek tömege – így tehát nem veszélyes. De így pontosan a kötet felét a „II. számú melléklet” (209–394. oldal) tölti meg a 63 portréinterjú elbeszélésével, ami sajátos megoldás, hisz sok szempontból épp az interjú-pótló oldalak tartalmazzák az alternatívítások bemutatott lényegét, s koránt sem általános alanyokkal telítetten...

Néhány parciális megjegyzésre még vetemednék – az összvéleménytől szándékosan elválasztva. Hangsúlyosan jónak tartom azt az alapstruktúrát vagy értékrendi normát, hogy az emberi relációk belső világát nem választják el a Szerzők sem a környezet, sem ezen belül a természet civilizatorikus kezelésének kérdésétől, sőt a „civilizációs fejleményekkel szemben a természetes környezettel és a saját múlttal összhangban lévő, szerves fejlődés elvével” együtt kezelik a társas normarendet, vagyis hogy „a természeti (és természetes) lét lényegének tekintett „élet” itt az ipari társadalom és az elidegenedett, bürokratikus gépezetek „élettelenségével” kerül ellentétpárba (83). Az ipari civilizáció elgépiesedésével állítatják szembe a *kézművesség* eszménye (és a *kézügyesség* ehhez kapcsolódó felértékelése) is, amelynek főbb sajátosságait ebben az összefüggésben természetessége, életszerűsége, a múlt tapasztalataiban, hagyományjaiban gyökerező módszerei, eszközei képviselik. („Persze más értékek is társulnak hozzá, mint például a kreativitás korábban említett értéke...”, 83). Ez fontos momentum, s a minapi társadalomtudományi analízisek esetében gyakorta a feledés homályában hagyott természet **ÉS** társadalom összhang térbeli és időbeli dimenzióitól függővé tett/vált sodrásokra fontos fényt vet!

Gyakorlatias és önreflexív is az a ráközelítés, hogy „számos olyan értékműléssel is találkozhatunk, amelyek – mint ahogy e fejezet bevezetésében már jeleztük – nem csak egybe esnek a mainstream által is képviselt értékekkel, hanem ezen értékek vonatkozásában az őket említő interjúalanyok szemlélete sem tér el a mainstreamtól... [h]angsúlyoztuk: az 'alternatív életstratégiák' követőinek alternativitása is széles spektrumon ábrázolható: jelen vannak a mainstreammel inkább érintkező szemléletek éppúgy, mint az attól határozottabban eltérők. Mindenkit – kora gyermeke lévén – a kor uralkodó értékei többé-kevésbé mindenkit megérintenek. (Például a mai társadalmat alkotó egyének jóval individualizáltabbak, mint egy nemzedékkel korábbi elődeik, s ez azokra is érvényes, akik leginkább képviselnek az individualizmus értékrendjével konfrontálódó alternatívát)” (86). DE: ha mindenki kora gyermeke, akkor a „jóval individualizáltabbak” nem triviálisan nemzedéki alapon függenek össze (lásd a feltárt vidék/főváros, jól pozicionált/lecsúszott/feltörekvő/kimenekülő típusok megannyi változatát az interjú-szövegekben), vagy nem csak úgy, hanem a beágyazottság mindig közösség/környezet/milió/szocializáció függvényeként is, tehát mai létük következmény éppúgy, mint esetleg erény, választási bátorság, életmód-reform felfedezése vagy kényszerűség. Vagyis a „milyen sok olyan szuverén, belülről vezérelt ember van körülöttünk, akikből az emberiség legjobb lehetőségei sugároznak” (86–87) – ez tényleg jó élmény, de ha máságukra a kérdezők/interjúkészítők nem lelnek rá valamiképpen, akkor talán épp ez az, ami sosem derül ki róluk, hitelességük és szocialitásuk elmosódik a szürke massa tónushatásában. Mindenesetre, a kiválasztás spektrumán belül is valódi élményminőséget kínál az ilyen személyiségek léte – akkor is, vagy épp azáltal, ha az individualizálódás lecsupaszítja a kapcsolatokat zömét. Itt tehát a kontraszt épp azáltal keletkezik, attól lesznek Mások, hogy mások máságai nem okvetlenül látszanak, nem kerülnek lencsevégre-mikrofonvégre. Ugyanakkor már a kiválasztódottak kiválasztódásához is kell az a máságtudat, amelynek felmutatható verziója az, amit a kérdezők leképeznek, s akik nem tűnnek ki a szürke masszából, a maguk módján lehet, épp ilyen máságosak-fennségesek tudnának lenni, ha az értékrend megengedné az öntörvényű szürke életek szürkességének belső árnyalását is, vagy egy kérdező megtisztelné őket a mélyebb megismerés szándékával, s intuícióval közeledne a rejtekező máságok csöndes megélői felé.

Fontos momentum a szülői (és társadalmi, környezeti, oktatási, normaképződési...!) minták hatása, direkten vagy indirekten... Ehhez azt tenném hozzá, hogy az érvényesülés iskolája nemcsak Balzac karrier-hőseinek vagy Dosztojevszkij depriváltjainak modell-értékű világával mérhető, hanem a „belső karrier” esélye rop-pant jelentős lehet a belülnézeti kép szempontjából (miképpen azt az antropológiai émius tudás közvetíteni, megnevezni szokta). Nem bizonyosan lesz alternatív gondolkodó vagy sikeres művész, de generációs eltérésben és környezeti alkalmazkodásban éppoly sikeres lehet, akinek státuszmobilitása vagy csak térbeli elmozdulása családon belülről is készített vagy épp tiltott (hiszen ez az, amit a szabad-liberális nevelésnek, az „erkölcsi emelkedés” jó esélyű követésének értékét tulajdonító szemléletmód feledni látszik, s ez az, amiből a megfag-gatottak itt épp sikeresen jöttek ki!).

Izgalmas rész az egyes emberek személyisége alakulásának hatásában a kihívások, vizsgák, kudarcok, elhatározások, iskolák, életélmények, terelő körülmények megnevezése és példatára (vagy ezek hiányára utalás), a „jó úton járás” körüli tétovázások esetei, amiként az értékelbizonytalanodás, a lélektelen munkakörülmények, stb. elleni fellépés verzióinak szemléje. Ez utóbbi esetében jól látszik a visszautalások és előrejelzések fontos hatása, továbbá az, hogy az ismétlődések élménye egyes típus- vagy példaleírásokban sem megterhelőek, ha-

nem kontextualizálnak. Ugyanakkor egyes példák esetében a magyarázó-értelmező eljárás nem hozzáad, szinte csupán „meglovagolja” az idézhető mondatot, miközben nem tesz hozzá magvasabbat; például „*a szegénység, a nyomor gyakran úgy kerül említésre, (korábban idéztünk ilyen példákat), mint aminek ellenére a család tartalmassá, a gyerek számára olykor varázslatossá tudta tenni az életet; de az emlékezésekből persze az is kiderül, hogy kibontakozó életútján az egyénnek már iskolás korában elemi akadályokat kellett leküzdenie*” (119). Elgondolkodásra serkent talán, de értelmezési nehézséggel terheli meg az Olvasót pl. a szerepelvárások esetében megfogalmazott értékrendi malőrök köre, melynél az idézhető mintázat érdekes lajstromba illik, de színteleníti az állítást, vagy ennek elmaradásával formál talányt – lásd pl. „*a női szerep eltérő (individualisztikus értékrendű) felfogásával ütközik az a nő, aki arról számol be, hogy sokszor hülyének nézik a hat gyereke miatt*” (133) – semmiképp sem derül ki, miért és ki, mikor és hogyan „nézte hülyének”, s ez a környezet tradíció-kötötte életfelfogásának, a modernizációs pragmatikusság eluralkodásának, vagy a másik fél ostoba vagy haszonelvű beállítódásának okán volt így, a szerepelvárás kitől jött, kire és hogyan hatott, stb...!? Vagy, másik példa: „*van olyan idős interjúalanyunk is, aki arról panaszkodik, hogy ma igen ritka az, hogy a fiatalok érdeklődéssel forduljanak az öregek felé, pedig sok öreg életén ezzel lehetne leginkább javítani. Kevés idő jut beszélgetésre, mert nem élnek együtt a korosztályok. (S az elhasonult életforma következtében a két korosztály világa nem találkozik: ami a fiatalokat érdekli, arról ők, az idősebbek nem tudnak eleget, a fiatalok pedig az ő világukat nem ismerik...)*” (133–134) – ahol véletlenül sem derül ki, hogy túlérzékeny nénike, flegmán vagány kamasz, bölcs társadalomkutató vagy magabiztos házmester állít ilyesfélét, ami pedig nem lenne mindegy...

Olvashatók ellenpéldák is, melyeknél nem marad hiányérzete a szakmai olvasónak, de olyanok is, ahol fájdalmasan hiányzik a kontraszt: pl. „*az optimizmus egy fajtája az is, amikor az egyén ugyan nem helyezi reményét a Jó végső győzelmébe, de a humanista erőfeszítések gyümölcseként tudja értékelni a Jó és Rossz közötti egyensúlyt is. Ennek a szemléletnek többféle változata is jelen van interjúalanyaink állásfoglalásaiban*” (148) – ez az előzetes részletezést követően mértéktartóan bölcs összegzésként szólal meg, s jól is hangzik, kevés társadalomkutató által tematizált problematika. De mert a poszt-Hankiss korszakból való, ennek izgalmas példatáraként hat, s ez komoly erénye! Alig valamivel lejjebb „*a belülről irányított ember etikájának*” egyik sűrített megfogalmazása is olvasható, meggyőződésem, hogy a könyv egyik pontfény-szerűen világító összegzése (149–150). Ugyanitt meg szinte kihagyás nem értelmezni azt is, hogy az ember mint organizáló funkcionalitás, mint működés és kivételesség közben sodró hatékonyságú effektus a kölcsönhatásokban-interakciókban, szinte úgy érvényesül, mintha bizony akár egy egész intézményt vagy intézmény-együttest testesítene meg, sőt pótolna! Hasonló a kontraszthatás, amikor a Szerzők elnagyolt mondatokat engednek meg maguknak, miközben árnyalt pontosításhoz szoktattak addig: „*a reakciók pedig, mint láttuk, a pályafeladástól az elkeseredésen át az aktív szembefordulásig igen változatosak*” (141) – ha tényleg láttuk, akkor a megnevezés csak figyelemfenntartó megerősítés, de nem értelmezési szinten fölülírt impresszió, amely pedig akár lehetne is... Megint másutt a túlszimplifikálás olvasóivá leszünk: „*a mai világállapot sokszor nehezen átlátható viszonyait is ezzel a szemlélettel (a gazdag sokféleség értékelésével) érdemes megközelíteni: »A mai állapot átmeneti állapot; mindenféle van benne, sok lehetőség. Az emberiség körbeért: kinyitjuk az ablakot és indiai zene jön be, gyrost eszünk... A globalizáció jó oldalai: lehetőségek... A mai kor kaotikus, de káoszból születik mindig az új«*” (151) – ez jól hangzana, bár kissé elnagyoltnak tetszhetne. De ha épp a Szerzők írásából/írásaiból nem hiányzik a régi

„világállapot” idézése, közelebbről, vagy történeti antropológiai, gondolkodástörténeti értelemben mindig is korszakos „világállapotok” jellemezték az élethelyzeteket, s káoszról sem csupán Nietzsche vagy a 21. század fanyalgó társadalomkritikusai kezdtek először beszélni!

S mert egy lektori vélekedés vagy recenzensi áttekintés nem érhet véget csak fanyalgással, hadd idézzem a Szerzők egy érdemi gondolat-javaslatát, melyből igen sokat foglal magába a kötet, s melyet következő kötetek-tanulmányok-elemzések majd mint mottót idézhetnek tovább: „*Meg kellene tanulni vágyakozni azután, amink van. A legtöbb ember siránkozik a múlton és fél a jövőtől, a jelenben kell tudni élni*” (117).

Félni a jövőtől akkor már semmiképp sem kell, ha ilyen szakmai produktumok születnek. Hála tehát a Szerzőknek ezért a siránkozásmentes álláspontért, opuszért...